

Środki stylistyczne

Środki stylistyczne (artystyczne) to sformułowania (wyrazy i połączenia słowne), które służą poetyckiej i estetycznej funkcji tekstu literackiego. Są one oddalone od mowy potocznej, od naszego codziennego języka.

Najczęściej spotykamy:

- niezwykle, niespodziewane połączenia słów;
- dziwne, niezwykłe użycia danego słowa;
- rozmaite sposoby uporządkowania słów w obrębie utworu.

FONETYCZNE ŚRODKI STYLISTYCZNE

» RYM

– powtórzenie tych samych (rym dokładny) lub zbliżonych (rym niedokładny) układów głosek na końcach wyrazów w tych samych miejscach wersów w utworze poetyckim.

» RYTM

– wewnętrzna regularność (porządek), powtarzalność pewnych elementów w obrębie utworu (np. liczby sylab, akcentów, „miejsc wytchnienia”).

» WYKRZYKNIECIE

– wyraz lub zdanie wykrzyknikowe wtrącone w tok wypowiedzi, a będące wyrazem zaangażowania emocjonalnego.

» WYRAZY DŹWIĘKONAŚLADOWCZE (ONOMATOPEJE)

– wyrazy naśladujące za pomocą dźwięków mowy odgłosy i zjawiska akustyczne spoza języka (np. huk gromu, szum wody, pianie koguta). Służą wzmocnieniu wrażenia artystycznego, wywołaniu klimatu. Przykłady: miauczeć, muczeć, tętent kopyt, zgrzyt żelaza po szkle.

SŁOWOTWÓRCZE ŚRODKI STYLISTYCZNE

» NEOLOGIZM

– wyraz (wyrażenie, zwrot) nowo utworzony na potrzeby mowy potocznej lub języka artystycznego. Neologizm uważa się za poprawny, jeśli został utworzony zgodnie z normami językowymi, jest zrozumiały i potrzebny. Kryteria te nie dotyczą neologizmów artystycznych, tworzonych na potrzeby literatury.

» ZDROBNIENIE

(WYRAZ ZDROBNIĄŁY)
– rzeczownik utworzony od rzeczownika (np. kot – kotek, auto – autko), oznaczający „mniejszy odpowiednik” obiektu nazwanego wyrazem podstawowym. Odmianą zdrobnienia jest spieszczenie – tworzone od wyrazów nazywających obiekty o wielkościach niezmiennych (słońce – słonko; szóstka – szósteczka; Kraków – Krakówek). Zdrobnienia często wyrażają pozytywne nastawienie, ale mogą także ujawniać drwinę.

» ZGRUBIENIE (WYRAZ ZGRUBIAŁY)

– rzeczownik odrzeczownikowy nazywający obiekt większy od określanego wyrazem podstawowym albo wywołujący zwykle negatywne wrażenia (chłop – chłopisko; but – bucior; palec – paluch). Zdrobnienia i zgrubienia są środkami ekspresji, wyrażania emocji.

SKŁADNIOWE ŚRODKI STYLISTYCZNE

» ANTYTEZA

– dosłownie: przeciwieństwo, kontrast, twierdzenie przeciwstawne innemu. W literaturze oraz retoryce (sztuce pięknego i przekonującego mówienia) środek stylistyczny polegający na zestawieniu przeciwstawnych znaczeniowo wyrazów lub zdań („Pełno nas, a jakoby nikogo nie było...”; „Lepiej z mądrym zgubić niż z głupim znaleźć”).

» APOSTROFA

– bezpośredni, często uroczysty zwrot do osoby, pojęcia, przedmiotu, stosowany w utworach poetyckich i retoryce.

» POWTÓRZENIE

– dwukrotne lub kilkukrotne użycie tego samego wyrazu (sformułowania, połączenia wyrazów) w pewnym fragmencie wypowiedzi (np. w strofie, w wierszu, na przestrzeni całego wiersza). Przykład: „Ile razem dróg przebytych? / Ile ścieżek przeddeptanych? / ile deszczów, ile śniegów / wiszących nad latarniami?”

LEKSYKALNE ŚRODKI STYLISTYCZNE

» ARCHAIZM

– element języka dawnej epoki historycznej, który wyszedł z użycia lub został zastąpiony przez inny, nowszy. Archaizmem może być wyraz (np. mieć – ‘chłop’), forma fonetyczna (serce – ‘serce’) lub gramatyczna (pójdziem – ‘pójdziemy’), a także zwrot albo konstrukcja zdania. Tekst archaizuje się również przez nadanie mu stylu dawnej epoki.

» KOLOKWIALIZM

– wyraz lub wyrażenie z języka potocznego, które w tekście literackim pełni określoną funkcję, np. wzmacnia ekspresję wypowiedzi.

PRZEKSZTAŁCENIA ZNACZENIOWE

» ALEGORIA

– motyw, który w dziele literackim (oraz w sztuce w ogóle) ma obok znaczenia dosłownego także ukryte, domyślne (alegoryczne). Alegorią może być zdarzenie, postać, przedmiot. Znaczenie alegorii kształtowało się przez wieki i współcześnie jest konwencjonalne (rozumiane podobnie lub tak samo) – np. Temida – alegoria sprawiedliwości, sowa – alegoria mądrości. W bajkach alegoriami ludzkich cech są postacie zwierzęce, np. mrówka – pracowitość, lis – przebiegłość, wół – lenistwo. W sztukach plastycznych alegoriami pojęć często bywają postacie kobiece.

» ANIMIZACJA

– nadanie przedmiotom nieożywionym lub pojęciom właściwości istot żywych, np. samotność krzyczy.

» EPITET

– wyraz, który w tekście literackim jest określeniem rzeczownika. Może to być przymiotnik, imiesłów przymiotnikowy, rzeczownik. Epitet często ma charakter metaforyczny. Przykłady: panieński rumieniec, pobielane ściany, statek widmo.

» PORÓWNANIE

– element języka poetyckiego polegający na zestawieniu jednego zjawiska z drugim, w jakiś sposób podobnym. To drugie zjawisko pozwala pełniej, wyraźniej dostrzec lub zrozumieć pierwsze. Porównanie składa się z dwóch członów połączonych zwykle jednym ze słów: jak, niby, na kształt. Przykłady: „obłok na kształt rąbkowych firanek”; „Wiersze się we mnie jak wielkie / Jabłka czerwone kołyszają”.

» PRZENOŚNIA (METAFORA)

– połączenie wyrazów, w którym jeden z nich (lub kilka) nabiera nowego (przeniesionego) znaczenia. Człony przeniósni przenoszą na siebie nawzajem swe pierwotne znaczenia, tworząc w ten sposób nowy sens. Przykłady: „Wpłynąłem na suchego przestwór oceanu”; „łagodne oko błękitu”; „Wiersze się toczą przeze mnie”.

» PUENTA (POINTA)

– wyraziste, często nieoczekiwane (zaskakujące, dowcipne), zamknięcie utworu literackiego lub jego części.

» SYMBOL

– w dziele literackim, plastycznym, filmowym znak sensów i treści ukrytych, niewypowiedzianych wprost. Symbolem może być postać, zdarzenie, przedmiot, miejsce, obraz poetycki. Symbol jest trudniej uchwytliwy od alegorii i odznacza się większą pojemnością znaczeniową.